

УДК 371.1(02)

Н. М. Бовсунівська,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
nata715@ukr.net

МУЗИЧНА ОСВІТА ЧЕСЬКОГО Й НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (XVIII–XIX СТ.)

У статті висвітлено різноманітні аспекти діяльності чеських та німецьких музикантів на території складного геополітичного регіону, яким була територія Волинської губернії у визначений період. В оглядовій формі показано вплив культури даних етносів на волинську освіту і мистецтво. Наголошено на багатовекторному характері діяльності та універсальності освітян означених етнічних груп. Також зроблено акцент на важливості подальшого вивчення і осмисленні результатів досліджень для закріплення взаємовідносин українського народу з представниками чеського та німецького етносів у сучасних умовах входу держави Україна в європейський соціум

Ключові слова: чеські та німецькі музиканти, Волинська губернія, культура, освіта.

Постановка проблеми. На території, яку в різні часи називали Волинню, Волинською губернією, Волинською областю, завжди мешкала значна кількість етносів, зокрема європейських. Серед них окремо варто виділити представників чеського та німецького народів. Їх взаємовідносини з українством не завжди були безхмарними, проте історія вже розставила все на свої місця. Сьогодні ми з вдячністю констатуємо, що чеські й німецькі митці зробили чимало добрих справ на нашій землі.

Аналіз наукових публікацій та публікацій. В останні роки з'явився значний масив теоретичних праць, які тією чи іншою мірою висвітлюють означену тематику: Т. Беднаржової, С. Волкової, В. Дребота, Б. Зелінського, К.-П. Коха, Г. Макаренка, В. Павленко, Й. Пракс, С. Пультера, І. Сташевської, В. Щепакіна.

Відтак, **метою дослідження** є висвітлення ролі і значимості діяльності чеських і німецьких педагогів-музикантів у становленні і розвитку мистецьких освітніх традицій складного геополітичного регіону, яким була Волинська губернія в означений період.

Виклад основного матеріалу. На тлі нечуваної й жахливої руїни як II Світова війна майже непомітною стала така подія, як відбуття на батьківщину значної кількості чеського населення регіону в 1947 р. Практично зникла спільнота, яка завжди братньо-лояльно ставилася до своїх співгромадян, і, дякуючи якій, українство сьогодні має вагомий набуток практично в усіх галузях музичного мистецтва та освіти.

Завдяки розгалуженій системі підготовки музикантів, Чехія у XVIII–XIX ст. була в авангарді розвитку європейського інструментального виконавства та педагогіки. Національною рисою чеської музичної педагогіки, яка спиралася на гуманістичні погляди Я.-А. Коменського, була планомірна підготовка музично обдарованих дітей до подальшої громадської діяльності у цій сфері. Традиції отримання музичної освіти в Чехії сягають початку XVI ст., коли Празький та Оломоуцький університети стали осередками музично-теоретичної думки. Музична освіта Чехії мала спочатку суто релігійний характер і надавалася у школах ордену єзуїтів до реформи 1774 р., коли був закладений фундамент розвитку світської школи.

До світової історії мистецтв увійшли імена Я. Зеленки, Б. Черногорського, Й. Мислівечка, братів Бенда, засновників Мангеймської школи родини Стаміц та ін., чия діяльність вплинула на подальший розвиток симфонізму та камерного виконавства в Європі. Серед чеських музикантів було чимало новаторів в інструментальному виконавстві та педагогіці. Вплив чеських майстрів зазнали віденські класики, а у XIX ст. чеські педагоги сприяли розвитку талантів Ф. Шуберта (В. Ружичка), Ф. Шопена (В. Живного, В. Вюрфель), Ф. Ліста (К. Черні, А. Рейха), Е. Гріга (Ф. Шедивого), М. Лисенка (Ненквич, А. Паночіні, В. Вольнер, Й. Вільчек), які стали засновниками національних композиторських шкіл [1].

Бурхливий розвиток музичного мистецтва у Чехії у XVIII ст., діяльність у Празі багатьох видатних музикантів, зокрема В.-А. Моцарта, сприяли утвердженню Праги як найкрупнішого європейського музичного центру. Серед чеських національно-просвітницьких закладів, діяльність яких австрійський уряд був вимушений дозволити, було "Товариство сприяння розвитку музики в Чехії", на базі якого у 1811 р. відкрилася Празька консерваторія. Запровадження вищої музичної освіти у багатьох європейських народів збігалось з активізацією процесів культурного національного відродження. Вагомий внесок у розвиток теоретичної думки Паризької консерваторії зробив її професор, музичний партнер Л. ван Бетховена у Бонні, чех А. Рейха, який обґрунтував необхідність виховання національних музичних кадрів шляхом вивчення та творчого засвоєння музичного фольклору. Усі означені вище тенденції чехи репрезентували на волинській землі.

Чеські волосні управління губернії (в містах Дубно, Луцьку, Галичі) окрім інших функцій, брали на себе організацію сільських закладів культури і освіти. Так, у деяких шинках існували спеціальні музичні зали, де за невеличку плату можна було подивитися виставу і послухати оркестр. Дуже розповсюдженим серед

чехів був театр: наприклад, самодіяльні митці с. Боратина Дубенського повіту ставили спектаклі про життя чеських національних героїв Яна Жижки та Яна Гуса. Повсюдно діяли аматорські оркестри, влаштовувалися музичні вечори, особливістю яких було те, що зібрані кошти, як правило, передавали до добродійних товариств. Чехи розуміли важливу роль музичної освіти у морально-релігійному вихованні молоді, тому мистецькі колективи (оркестри, хори) завжди ставали осередками просвіти і робили значний внесок у розвиток місцевої культури. Неабияке значення мала діяльність окремих музикантів. Їхній високий професіоналізм сприяв становленню багатьох мистецьких шкіл Європи, в тому числі й української.

Для Волині, зокрема, велике значення мала професійна універсальність митців: в одній особі часто поєднувався талант композитора, виконавця, диригента, педагога, теоретика музики. Чеські викладачі працювали в багатьох навчальних закладах: як у відомих гімназіях і ліцеях, так і в скромних монастирських школах. Ще з XVIII ст. в Україні відоме ім'я диригента, скрипаля Франца Ксаверія Бліми. У своїй творчості він опирався на фольклор. З 1818 р. працював капельмейстером у селі Хотин, а дещо пізніше – в Житомирській капелі відомого мецената графа М. Камбурля, який своїм музикантам подарував цілу вулицю з будинками та збіжжям, а його дружина привезла в Житомир оркестр (60 артистів) і хор (120 артистів). В. Любарській василіанській школі учні вчилися гри на флейті, гітарі, скрипці, кларнеті, фортепіано. Викладачами працювали Мацей Пальхейм (скрипка), Мацей-Вацлав Ленхарт (фортепіано) [2]. Іспити в цій школі перетворювалися на святковий концерт, бо батьки та меломани завжди відвідували ці заходи. У с. Межиріччя Корецьке у школі, якою опікувався орден піарів (піярів), працював Антон-Леопольд Галерт (клавикорд), котрий музику навчався в Празі. Дворянин за походженням, незаможних учнів він навчав безкоштовно. Там же проходила музично-педагогічна діяльність Йозефа-Войцеха Нудера: "учитель музики на клавикордах, років 48, вчився у Празі та Відні, виконує роботу з користю для юнацтва" [3: 4].

На початку XIX ст. на Волині шириться новий тип навчального закладу – приватний пансіон. Варто зазначити, що й тут чеські педагоги-музиканти проявили себе якнайкраще: так, у Бердичівському пансіоні француз де Вольсе музику викладав педагог із відомим музичним прізвиськом – Михайло Черні; власники Любарського пансіону Фердинанд та Кузина Штрайд особисто викладали музику в своєму закладі; у звітному списку 1843 р. Житомирського Зразкового пансіону музиканти мали чеські прізвиська: Нехлеба, Рішанек, Новак, Щасний [шам. чесь. муз]; у Кременецькому ліцеї працював уже згадуваний Йозеф Ваньончик, котрий познайомив викладачів і учнів з ідеями просвітницького руху Чехії. Діяльність Й. Ваньончика була багатогранною: він викладав співи, керував хором. Саме йому належить ідея створення "інституту вчителів і органістів" для розповсюдження мистецтва в тутешній провінції; у Житомирі працював Йозеф Шадек. Разом із синами він брав активну участь в музичному житті міста: займався викладацькою діяльністю в чоловічій гімназії, приватно вчив гри на скрипці, фортепіано, контрабасі, віолончелі [3].

На одному з католицьких кладовищ Житомира знаходиться поховання Ернеста Несвадби (1817-1877 рр.). Його могила розміщена недалеко від місця поховання Юліуша Зарембського (1854-1885 рр.). Геніальний учитель-чех і учень-поляк (адже саме Е. Несвадба керував становленням молодого музиканта) назавжди поряд. Оселившись після 1861 р. в Житомирі, чеський педагог став званою людиною не тільки в колах творчої інтелігенції. Він, власне, сам був своєрідним мистецьким "центром": викладацька діяльність тісно переплелася у нього з активним суспільним життям [3]. Іншим видатним діячем чеської музичної освіти на Волині став Едвард Валек. Він так само займався викладацькою і композиторською діяльністю, але, водночас, був суворим і вимогливим музичним критиком, друкувався майже в кожному номері волинської преси, з успіхом керував "Артистичним товариством", Олексій Поспішил (м. Дубно) виконував обов'язки голови педагогічної ради жіночої гімназії. Пізніше він з успіхом поєднував директорство в чоловічому та жіночому навчальних закладах із широкою музично-педагогічною діяльністю: видавав перекладені ним з латини підручники для консерваторій [3]. Уродженець села Вільшанка знаний чеський педагог і етнограф С. Рихлік загинув у сталінських застінках.

У середині XIX ст. під впливом імператорських освітніх реформ система шкільництва на Волині значно поліпшилася. Це призвело й до змін у музичній освіті етносів краю. Окрім розширення мережі початкових шкіл, постало питання відкриття середніх національних навчальних закладів – реальних училищ. У 1870 р. у с. Мирогощі (Дубенський повіт) було відкрито чеське реальне училище. Поряд із Законом Божим, математикою, російською мовою учні (98 чоловік) опановували спів. У школах же активно організовували хори, які співали при церквах. Окрім, так би мовити, практичного втілення любові чехів до співу, Міністерство Народної освіти мало на меті прилучення чехів до православ'я та їхню подальшу асиміляцію. Історія створення одного з навчальних закладів Житомира є найкращим тому прикладом. У 2009 р. виповнилося 120 років чеській школі на Крошні у Житомирі. Нині школа № 16 є однією із потужних освітніх одиниць області. А починалася вона з маленького будинку В. Малі й працювала за програмою однокласної церковнопарафіяльної школи з дворічним терміном навчання. У понеділок, середу, п'ятницю та суботу діти займалися в хорі. У колективі співали протестанти, католики і навіть один розкольник [4].

У кінці XIX ст. на Волині вже існувало 18 чеських шкіл. Щодо музичного таланту чехів, то сподівання Міністерства народної освіти виправдалися: 29 серпня 1890 р. у с. Варковичах імператор Олександр III стоячи аплодував оркестру чеських народних шкіл. Проте, надії на проросійську спрямованість освіти чеської спільноти розтанули [5]. Незважаючи на наявність початкової школи в кожному чеському селі, заможні колоністи давали дітям середню та вищу освіту в нечисленних гімназіях Житомира, Луцька, Рівного. Незаможні та "середняки" вчили своїх нащадків у сільських школах. Набуття освіти чехи Волині розглядали як необхідну умову досягнення успіху в господарській діяльності й покращення власного добробуту. Сім'ї із середнім достатком були більш зацікавлені в національному вихованні, бо учні в гімназіях могли набиратись "чужої" культури та соціал-демократичних ідей. Тому більшість чехів вбачала мету освіти в наданні дітям професійних навичок, які допоможуть в майбутньому утримувати сім'ю.

Незважаючи на певну автономізацію побуту, чехи завжди з повагою ставилися до українців, серед яких жили. Колоністи вивчали культуру та історію спорідненого слов'янського народу. Головними формами музичної освіти чехів Волині були okazionalні (традиційне навчання народної пісні та музиці) та позаінституційні (музичні зали в сільських шинках, хори при церквах, народні театри тощо). Однак у чеських реальних училищах музика викладалася як навчальний предмет, що дає підстави говорити про елементи системності у музичній освіті школярів чеського походження у XIX ст. Таким чином, дана спільнота, хай і не найчисленніша на Волині, протягом XIX ст. зберігала свою мистецьку самобутність, що відбилася на музичних традиціях та освіті. На волинських теренах чехи працювали самовіддано, тому навряд чи можна назвати музичноосвітню галузь, в якій відсутні чеські прізвища:

- гастрольна діяльність чеських митців, чії виступи сприяли підвищенню культурного рівня аудиторії;
- широке використання теоретичних праць чеських авторів у навчальних закладах;
- ініціювання запровадження у навчальних закладах музично-теоретичної освіти;
- організація приватних музичних шкіл та класів;
- заснування і розвиток багатьох українських інструментальних шкіл;
- керівництво інструментальними колективами різних рівнів (від розкішних оперних оркестрів до учнівських камерних ансамблів);
- хорова диригентська діяльність;
- просвітницька діяльність;
- нотодрукування та інша комерційна діяльність у мистецькій сфері.

Також вагомою є частка чеських майстрів музичних інструментів...

Німці цікавилися даною територією ще з часів Київської Русі. Культурно-економічні взаємини обох народів налічують багато століть: ще з XI ст. торговельні шляхи пов'язують Київ та Регенсбург. Після завершення турецької кампанії уряд Катерини II створив сприятливі умови для розселення німців на території Волині. В той час відносини уряду з даним етносом характеризувалися як мирне співіснування і взаємоневтручання в життя і справи одне одного (зважимо на походження монархині). З плином часу ця політика докорінно змінилася, причиною чого стануть зміни в благородному сімействі російських царів а також політика русифікації та воєнна доктрина.

Поступово німецький етнос "освоював" міста Луцьк, Володимир-Волинський, Рівне а також численні села й містечка. Ще й сьогодні на мапах декількох областей, що колись входили до складу губернії, є населені пункти з німецькими назвами: Жозефін, Анета, Едвардов, Марієндорф, Меланієндорф, Антонієндорф, Фюрстенталь, Фюрстендорф, Грюнталь, Шваби [6].

У подальшому німецька етнічна спільнота Волині формувалася в досить складних соціально-політичних та соціокультурних умовах. Дозволимо вийти за визначені в даній роботі часові рамки і зазначимо, що в 1915 р. "Закон про землеволодіння" позбавляв маєтності підданих тих держав, які воювали з Росією. У свою чергу, до означеного вище часу праатьківщина українських німців вважала їх практично відступниками від народу і віри: "Незабаром вони стануть російськими підданими і своєю старанністю та достатком будуть помножувати безсумнівну економічну могутність Російської імперії. Для Німеччини вони як повноправні громадяни і платники податків утрачені назавжди", – писав Отто фон Бісмарк [7: 104].

На землю Волинської губернії колоністи перенесли традиційний шкільний устрій, головними рисами якого були організованість, методичність, дисципліна, контроль. Найдавнішу німецьку школу відкрито в 1797 р. в Скерневських Голеандрах Володар-Волинського повіту [8]. Система освіти тут передбачала виховання добropорядного сім'янина, вірнопідданого своєї держави і церкви. Німецька звичка до ретельності та поваги до своїх корінних традицій побутувала й у колоністських поселеннях на Волині. Перший урок починався з церковного співу та молитви, післяобідні заняття – також. Підґрунтям німецької освіти була теологія, що безпосередньо впливала на формування у школярів певних знань, одним із яких було вивчення якомога більшої кількості церковних пісень, що спонукало б до добра, додавало б сили духові в боротьбі проти поганих нахилів і бажань [9].

Незважаючи на стриманість і флегматичність, в своєму побуті німці відводили помітне місце сільським балам, фестивалям танцю і пісні. Вони мали чіткий і суворий регламент, за яким уважно

стежили старші. Музична освіта німецьких колоністів являла собою багатогалузеву функціональну систему. Про це зазначають сучасні дослідники: С. Шип, якому належить цікава архі-жанрова модель музики "россландсдойче" (російських німців) [10], та Л. Троєльнікова, яка займається дослідженнями в галузі історії професійної музичної освіти німців [11]. Вони вказали на деякі регіональні особливості освіти в колоніях:

– цілі музичні пласти музичної спадщини німців на іноетнічних територіях залишилися більш незмінними, ніж у Німеччині;

– колоністська культура стала окремою формацією, несхожою на усталену систему мистецьких традицій власне німецьких етносів (баварців, тюрінгців, ельзасців).

Ці ж дослідники вважають підґрунтям нинішньої досить складної і насиченої моделі німецької музичної освіти жанри духовної та світської музики.

Необхідно зазначити, що радянській владі були байдужі особливості німецької ментальності й заслуги етносу в справі розвитку волинських земель: "...в (німецьку) школу, що в Фасовій Рудні, прибув учитель-євреї Файнштейн. У 2 класі заняття починалися виконанням "Інтернаціоналу". Наші батьки були вельми незадоволені як репертуаром, так і походженням викладача. Учителю зважив на їхнє прохання, тому скоро ми почали виконувати й наші, німецькі: "Хлопець і троянда", "Прекрасна молодість", "За колодязем біля воріт". Також він разом з нами готував різні святкові концерти, вистави, інші дійства. Музичні "справи" в школі змінилися в дуже позитивний бік. Тепер наші Eltern (батьки) були справді втішені і вже не звертали уваги на національність і віросповідання Файнштейна. Але це тривало недовго – одного ранку учитель не прийшов до школи. Шепотілися, що його вранці забрали... як забрали матінку й батька братів Кенц та ще деяких..." [12: 240]. Пощастило, бо уник лабет терору (як сталінського, так і фашистського) уродженець колонії Владиславівка (зараз Рівненська обл.) Евальд Вайс (1906-1988 рр.). Скромний контролер і домашній учитель працював у м. Рожище, Бялостоці, Лодзі (там очолював музичну школу). Після приїзду в Байреїт, відомий своїми музичними традиціями, він очолив міську школу церковної музики. Все своє життя він підтримував тісні зв'язки з товариством Волинських німців, написав чимало інструментальних творів, є автором кількох збірок пісень, а також ряду статей про розвиток на Волині хорового співу, церковної та органної музики [13: 34].

(Автору, як людині, що походить з цих земель і є професійним музикантом, взагалі хочеться похвалитися (неодмінно!) і нагадати читачеві про видатного музиканта німецького походження, що народився в Житомирі... Святослав Ріхтер... Видатний, великий, геніальний, всесвітньовідомий... Важко перелічити усі епітети, якими нагороджувала його преса і людська повага. А, проте, сталеві жорна червоного терору не обійшли і його рідних...).

Взагалі ж, усі іноетнічні спільноти, які мешкали на території губернії (області) в 20-30 роках минулого сторіччя опинилися мов би в пастці – на Заході вже хазяйнував колишній єфрейтор з душею підпалювача, який у пивних Німеччини виголошував тости за нову расу надлюдей; а в спину зі Сходу дихав трубною "батько всіх народів"...

Висновки. Звичайно, в даній роботі автор не дає повного уявлення про роботу і життя двох талановитих європейських етносів на теренах українських земель. Наведені факти лише свідчать про багату палітру та географічну широту діяльності іноземних митців.

А загалом історична місія чеських і німецьких музикантів у європейській музичній культурі полягала у формуванні та розвитку теоретичних засад професійного виконавства і педагогіки на рівні міжнародних і навіть міжнародних зв'язків. В усі часи, за любых змін на карті України та Європи, вони несли мистецтво слухачам як у палацах королів, так і в невеличких казематах. Дана тема вимагає більш глибокого й детального осмислення, а також усебічного історичного аналізу, бо, на думку канадського диригента-волинянина І. Чаусова, "тут багато майстерності, тихої пам'яті нащадків і не менше бруду політики" [14: 167].

Волинь завжди була складним геополітичним регіоном, проте велика кількість народів зазвичай знаходила спільну мову на її теренах. Етнокультурна дифузія різних народів, що населяли губернію, безпосередньо стосувалася й різних музичних жанрів. Цей взаємообмін ніколи не припинявся, бо є незворотним процесом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Щепакін В. М. Чеські музиканти в музичній культурі України кінця XVIII – початку XX ст. : дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.01 / В. М. Щепакін. – Харків : Державна Академія культури, 2001. – 153 с.
2. Шамаєва К. Розвиток музичної освіти на Україні : [монографія] / К. Шамаєва. – К. : Музична Україна, 1986. – 135 с.
3. Шамаєва К. Чеські музиканти на Волині / К. Шамаєва // Велика Волинь : [науковий збірник Товариства дослідників Волині]. – Т. 24. – Житомир-Малин, 2001. – С. 4–6.
4. Мокрицький Г. Крошнянська чеська школа в Житомирі / Г. Мокрицький // Національні меншини Правобережної України : історія і сучасність : [науковий збірник]. – Т. 18. – Житомир : "Волинь". – С. 154–158.

5. Надольська Л. Чеські навчальні заклади на Волині у II половині XIX – на початку XX століття / Л. Надольська // Чехи на Волині : історія і сучасність. Велика Волинь : [науковий збірник Товариства дослідників Волині]. – Т. 24. – Житомир-Малин, 2001. – 117 с. – С. 30–33.
6. Суліменко О. Розвиток шкільної освіти в німецьких колоніях Волинської губернії (кін. XVIII-XIX ст.) / О. Суліменко // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 2. – Житомир, 1998. – С. 47–51.
7. Праксенталер Б. Немцы Волини / Б. Праксенталер // Житомир в історії Волині і України : [тези Всеукраїнської краєзнавчої конференції 1994 р.]. – Житомир : ЖОСМУ, 1994. – С. 104–105.
8. Ніколаюк М. Роль християнства в освіті й вихованні школярів у німецьких колоніях Волині / М. Ніколаюк // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2003. – Вип. 13. – С. 183–185.
9. Костюк М. Формування шкільної мережі в німецьких колоніях Волині / М. Костюк // Національні меншини Правобережної України : історія і сучасність : [науковий збірник]. – Т. 18. – Житомир : Волинь, 1998. – С. 146–148.
10. Шип С. Музыкальная культура этнических немцев Украины в жанровом аспекте / С. Шип // Київське музикознавство. – 2001. – Вип. 6. – С. 324–336.
11. Троєльнікова Л. Європейські художні освітні практики : підготовка професійних музикантів у Німеччині / Л. Троєльнікова // Київське музикознавство. – 2001. – Вип. 6. – С. 253–263.
12. Кулікова Л. Невідомі сторінки з історії народної освіти Німеччини / Л. Кулікова // Педагогіка і психологія. – 2002. – Вип. 1–2. – С. 237–245.
13. Лутай М. Е. Німці в Україні : Історія і сьогодення : [монографія] / М. Е. Лутай. – Житомир : Рута, 2010. – 540 с.
14. Нудьга Г. Про українську пісню в світі і пісню в душі / Г. Нудьга. – Торонто : Видавництво Асоціації українських учителів Канади, 1879. – 234 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Shchepakin V. M. Ches'ki muzykanty v muzychniy kul'turi Ukrayiny kintsia XVIII – pochatku XX st. [Czech Musicians in the Musical Ukrainian Culture at the end of the XVIII – the Beginning of the XX Centuries] : dys. ... kand. mystetstvozn. : 17.00.01 / V. M. Shchepakin. – Khakiv : Derzhavna Akademiia kul'tury, 2001. – 153 s.
2. Shamaeva K. Rozvytok muzychnoy osvity na Ukrayiny [Musical Education Development in Ukraine] : [monografiya] / K. Shamaeva. – K. : Muzychna Ukrayina, 1986. – 135 s.
3. Shamaeva K. Ches'ki muzykanty na Volyni [Czech Musicians in Volyn'] / K. Shamaeva // Velyka Vplyn' [Great Volyn'] : [naukovyy zbirnyk Tovarystva doslidnykiv Volyni]. – Т. 24. – Zhytomyr-Malyn, 2001. – S. 4–6.
4. Mokryts'kyu G. Kroshnians'ka ches'ka shkola v Zhytomyri [Krosnians'ka Czech School in zhytomyr] / G. Mokryts'ka // Natsional'ni menshyny Pravoberezhnoyi Ukrayiny : istoriya i suchasnist' [National Minorities of the Right Bank Ukraine : History and Modern Age] : [naukovyy zbiryk]. – Т. 18. – Zhytomyr : "Volyn". – S. 154–158.
5. Nadol's'ka L. Ches'ki navchal'ni zaklady na Volyni u II polovyni XIX – na pochatku XX stolittia [Czech Educational Establishments in Volyn' in the Second Half of the XIX – at the Beginning of the XX Century] / L. Nadol's'ka // Chekhy na Volyni : istoriia i suchasnist'. Velyka Volyn' [Czechs in Volyn : History and Modern Age. Great Volyn'] : [naukovyy zbirnyk Tovarystva doslidnykiv Volyni]. – Т. 24. – Zhytomyr-Malyn, 2001. – 117 s. – S. 30–33.
6. Sulimenko O. Rozvytok shkil'noyi osvity v nimets'kykh koloniyakh Volyn'skoyi guberniyi (kin. XVIII-XIX st.) [The Development of School Education in German Colonies of Volyn Province (the end of the XVIII-XIX Centuries)] / O. Sulimenko // Volyn'-Zhytomyrshchyna. Istoryko-filologichnyy zbirnyk z regional'nykh problem [Volyn'-Zhytomyrshchyna. Historical-Philological Composite Book on Regional Issues]. – Vyp. 2. – Zhytomyr, 1998. – S. 47–51.
7. Praksentaler B. Nemtsy Volyni [Germans in Volyn] / B. Praksentaler // Zhytomyr v istoriyi Volyni i Ukrayiny [Zhytomyr in History of Volyn and Ukraine] : [tezy Vseukrayins'koyi kraeznavchoyi konferentsiyi 1994 r.]. – Zhytomyr : ZHOSMU, 1994. – S. 104–105.
8. Nikolayuk M. Rol' khrystyanstva v osviti i vykhovanni shkoliariv v nimets'kykh koloniyakh Volyni [Orthodox Role in the Education and Pupils' Upbringing in the German Colonies in Volyn] / M. Nikolayuk // Visnyk Zhytomys'kogo pedagogichnogo universytetu [Zhytomyr Pedagogical University Journal]. – 2003. – Vyp. 13. – S. 183–185.
9. Kostyuk M. Formuvannia shkil'noyi merezhi v nimets'kykh koloniyakh Volyni [School Net Formation in German Colonies in Volyn'] / M. Kostyuk // Natsional'ni menshyny Pravoberezhnoyi Ukrayiny : istoriya i suchasnist' [National Minorities of the Right Bank Ukraine : History and Modern Age] : [naukovyy zbiryk]. – Т. 18. – Zhytomyr-Volyn' : Volyn', 1998. – S. 146–148.
10. Shyp S. Muzykalnaya kul'tura etnicheskikh nemtsev Ukrayiny v zhanrovom aspekte [Musical Culture of Ethnical Germans of Ukraine in Genre Aspect] / S. Shyp // Kyivske muzykoznavstvo [Kyiv Musical Studies]. – 2001. – Vyp. 6. – С. 324–336.
11. Troel'nikova L. Evropeys'ki khudozhni osvritni praktyky : pidgotovka profesiynykh muzykantiv u Nimechchyni [European Artistic Educational Practices : Professional Musicians' Preparation in Germany] / L. Troel'nikova // Kyivske muzykoznavstvo [Kyiv Musical Studies]. – 2001. – Vyp. 6. – S. 253–263.
12. Kulikova L. Nevidomi storinky z istoriyi narodnoyi osvity Nimechchyny [Unknown Pages from the History of Folk Education in Germany] / L. Kulikova // Pedagogika i psykholohiia [Pedagogy and Psychology]. – 2002. – Vyp. 1–2. – S. 237–245.
13. Lutay M. E. Nimtsi v Ukrayini : Istoriya i siogodennya [Germans in Ukraine : History and Nowadays] : [monografiya] / M. E. Lutay. – Zhytomyr : Ruta, 2010. – 540 s.
14. Nud'ga G. Pro Ukrayins'ku pisnyu v sviti i pisnyu v dushi [On the Ukrainian Song in the World and the Song Soul] / G. Nud'ga. – Toronto : Vydavnytstvo Asotsiatsiyi ukraiyins'kykh uchyteliv Kanady, 1879. – 234 s.

Матеріал надійшов до редакції 14.11. 2014 р.

***Бовсуновская Н. Н. Музыкальное образование чешского и немецкого населения
Волынской губернии (XVIII–XIX ст.).***

В статье освещены различные аспекты деятельности чешских и немецких музыкантов на территории сложного геополитического региона, которым была территория Волынской губернии в определенный период. В этом обзоре показано влияние культуры данных этносов на волынское образование и искусство. Отмечено многовекторный характер деятельности и универсальность педагогов указанных этнических групп. Также сделан акцент на важности дальнейшего изучения и осмысления результатов исследований для закрепления взаимоотношений украинского народа с представителями чешского и немецкого этносов в современных условиях вхождения государства Украина в европейский социум.

Ключевые слова: чешские и немецкие музыканты, Волынская губерния, культура, образование.

***Bovsuniv's'ka N. N. Musical Education of the Czech and German Population
in the Volyn Province (XVIII–XIX Centuries.).***

The article highlights various aspects of the Czech and German musicians' work on the territory of the complex geopolitical region, namely the territory of Volyn province in the certain period. This review shows the influence of these ethnic groups' culture on the Volyn education and art. The multiple-vector character of work and the teachers' omnitude of the above mentioned ethnical groups are indicated. The accent is made on the importance of further studying and interpretation of the research results for the Ukrainians' relationships strengthening with the representatives of Czech and German ethnical groups in the modern conditions of Ukraine's entering into the European social medium. The conclusion is made that the historical mission of Czech and German musicians in the European musical culture was in the formation and development of theoretical bases of the professional performance and pedagogy on the level of the international relations. Volyn was always the complex geopolitical region, though many folks found the common language on its territory. The ethnical and cultural diffusion of various folks was connected with various musical genres. This interchange never stopped, because it was irreversible process.

Key words: Czech and German musicians, Volyn province, culture, education.